

BOLEMANT LILLA

A REJTETT TANTERV

Az iskolák szakmai megítélése során a kutatók az iskolára mint intézményre tekintenek, a bemeneti és a kimeneti oldalt értékelik, és leggyakrabban a diákok társadalmi háttere és az iskolai eredményesség között keresik az összefüggéseket. És természetesen találnak is. Elhanyagolják azonban az iskola belső világának kutatását, amelynek a működése sokkal kevésbé megragadható.

Mindenki számára ismert az a tény (bár lehet, hogy kevesen tudatosítják), hogy iskolai tanulmányaink során a tananyagban kívül olyan tudást is elsajátítunk, amelyet semmilyen dokumentum nem határoz meg, és nem szerepel a tantervben és a tananyagban sem. Tudni véljük, hogy mi történik az iskolában, amikor azonban kutatni kezdjük, kiderül, hogy sok olyan szokatlan, ismeretlen tényezőt találunk, amelyekre nem számítottunk.

A rejtett tanterv elnevezéséről azt gondolhatnánk, hogy valami szándékosan eltitkolt tervről van szó, amit napfényre kell hozni. Ez azonban nem így van. Nagyon is szem előtt van a jelenség, csak nem tudatosítjuk, hogy mi ez, és hogyan működik a környezetünkben.

A rejtett tanterv olyan élmények és tapasztalatok sajátos együttese, amelyet a gyermek az iskolában eltöltött évek során spontán tanulás révén sajátít el – fogalmazza meg a téma szakértője, Szabó László Tamás. Az iskola olyan tér, amelyben a családban megtanult viselkedési módokkal, kódokkal megegyező vagy azoktól eltérő mintákkal ismerkedünk meg, és ezekhez kell az ott töltött éveink folyamán alkalmazkodnunk – állapítja meg a továbbiakban.

Maga a fogalom a múlt század hatvanas éveitől használatos P. W. Jackson *Life in Classroom* (1968) című munkája nyomán, a jelenség viszont az iskolák létezése óta ismert. Jackson egy észak-amerikai alapfokú képzést nyújtó iskola 7 évfolyamában végzett kutatást három éve keresztül. Azt kutatta, mit tanulnak meg a gyerekek anélkül, hogy tanárik tanítanák nekik. Jackson bemutatja, mennyire meritokratikus az iskola,

rendszeresen elismeri a sikerességet és bünteti a sikertelenséget. Ez ahhoz vezet, hogy mindenki a sikerre törekszik, és igyekszik elkerülni a kudarcot, ami időnként teljesen más tevékenységre ösztönöz, mégpedig ahhoz, hogy palástolják, ha valamit nem győznek, vagyis csaljanak. A tanítók túl nagy figyelmet szentelnek autoritásuk megtartásának és a diákok szófogadásra vezetésének, a diákok pedig a tanár jóindulatának megnyerésére törekszenek, anélkül, hogy ezt bármelyik fél tudatosítaná.

A rejtett tanterven keresztül a diákok tulajdonképpen viselkedést szabályozó elveket, vagyis társadalmi normákat sajátítanak el, ami önmagában nem baj, hiszen a világban való eligazodásunk csak valamilyen normák mentén, határok között lehetséges. E normák elsajátítása spontán, nem szándékos tanulás során történik, leginkább a tanárok és a tanulótársak viselkedésében fogalmazódik meg, sohasem szavakban. Önkéntelen tanulásként valósul meg, a tanuló ugyanis akaratán kívül sajátítja el ezt a tudást.

Más kutatók szerint a rejtett tanterv tulajdonképpen a szociális tanulás körébe tartozik. Az iskola általában meg is fogalmazza a szociális értékek tanítását, de nem igazán hatékony a közvetítésükben, ha a tanítók viselkedése és az iskola működése mást sugall.

Jacson szerint a rejtett tanterv legfőbb tartalma az intézményi elvárások megtanulása. Alapvető kérdés, hogy egy adott intézmény milyen mértékben képes összehangolni a saját szükségleteit a fogyasztók – a tanulók szükségleteivel. „Egy tekintélyelvű, merev iskolarendszerben az alapvető elvárás a feltétlen engedelmisség, és ilyenkor gyakran válik az engedelmisség önmagában értékévé, függetlenül attól, mekkora szükség van rá. Ennek a veszélye az, hogy a gyerekek azt tanulják meg, hogy a konform viselkedés önmagában helyes, a nonkonform pedig erkölcsileg helytelen!” – szögezi le Szabó. Szabadabb felfogású iskolarendszerben az

iskola és a tanulók közti viszony inkább az elfogadás, a tolerancia jegyében működik.

Friedenberg megállapítja, hogy a rejtett tanterv legfőbb tartalma, hogy az iskola azt tanítja meg a gyerekeknek, hogyan éljenek egy olyan fennhatóság alatt, amelyik nincs tekintettel a személyiség önállóságára és az egyéniség autonómiájára. Ennek egyik legkárosabb következménye, hogy a gyerekek téves képzetet alakítanak ki arról, hogyan kell működni a hatalomnak. Úgy érzik, semmiféle döntésre nincs lehetőségük, ezért gyakran a felforgató szerepét érzik magukénak.

Más kutatások leszögeznek, hogy az iskola a mindenkori érdekvizonyok által meghatározott intézmény, amely hozzájárul a társadalmi munkamegosztás kialakult rendjének újratermeléséhez. Vagyis a társadalmi igazságtalanságok mérséklése helyett azok legitimálásában játszik jelentős szerepet. Az iskolába lépés a középosztálybeli gyerekek számára a korábban megismert normák világát jelenti, az ettől eltérő kultúrájú, szubkultúrájú gyerekek számára ez idegen világot jelent, és megnehezíti a beilleszkedést.

Egy további vizsgálat a munkásosztályhoz, a középosztályhoz és az elit társadalmi osztályhoz tartozó szülők gyermekeiből álló osztályokban végzett óramegfigyelést, és kérdőíves felmérést készített a tanárokkal. A megfigyelések alapján kiderült, hogy a tanárok előre determinált módon adták át a tananyagot, a diákok származásától függően feltételezték, mire lesz szükségük az életben. A munkásgyerekeket direktív módon irányították, fegyelmezték, parancsokat adtak nekik, soha nem lehetett önálló gondolatuk. Ezért sokkal nagyobb hajlamot mutattak a rendbontásra. Rejtett tananyaguk tehát az engedelmisség, a pontosság és a tekintélytisztelt volt. A vezető rétegek gyerekeinek pedig a problémaérzékenység, a rugalmasság, a szellemi nyitottság.

A pedagógusra pedig ebben a helyzetben az a lehetetlen feladat hárul,

JÁNK ISTVÁN

MIK AZOK A NYELVI IDEOLÓGIÁK?

hogya a tanuló teljesítőképességét komplex módon értékelje, amire a jelenlegi érdemjegyes értékelés nem igazán alkalmas. A gyermek bizonyítványára ránézve a szülő azt gondolja, hogy a jegyek arról tanúskodnak, milyen okos a gyerekünk – írja Dr. Gyurkó Szilvia. Szerinte azonban az osztályzatok nem csak erről tanúskodnak, hanem a gyerek és a tanára közötti kapcsolatról, a tanár osztályozási módszereiről, a gyerek órai koncentrációs képességéről (a tanóra izgalmasságáról), a szabályoknak való megfeleléséről (mit gondol a tanár a „rendesen odafigyelő és teljesítő gyerekről”), és persze nem utolsó sorban magzatunk szerencséséről is (éppen akkor tett-e valami megkérdőjelezhető, amikor a tanár őt figyelte).

Az iskolának gyakran azt szokták felróni, hogy a diákokat nem készíti fel az életre. A gyakorlati tudást valóban csak a gyakorlatban lehet megszerezni, az iskola feladata nem ez. Amiben azonban felkészít az életre, az éppen a rejtett tanterven keresztül valósul meg. Megtanítja nekünk például, hogy a környezet, a társadalom elvárásainak hogyan tudunk megfelelni. A gond ezzel csak az, hogy ne csupán az előírt megfelelés legyen az, amit megtanulunk, hiszen a boldogulás útja éppen ennek ellenkezője is lehet. A kreativitás, a szabad gondolkodás, a szabályokat figyelmen kívül hagyó alkotás szintén szükséges ahhoz, hogy teljes életet élhessünk.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Jackson, P. W.: *Life in Classrooms*, Holt, Rinehart & Row. New York. Idézi: Szabó L. T.
- Friedenber, L. Z.: *The modern high school: a profile*. Holt, Rinehart & Winston, 1971. Idézi: Szabó L. T.
- Gyurkó Szilvia: *Rejtett tanterv a magyar iskolákban. Miről szól valójában a gyerekek félévi bizonyítványa?* <http://wmn.hu/elet/23183-rejtett-tanterv-a-magyar-iskolokban-mirol-valojaban-a-gyerekek-felevi-bizonyitvanya>
- Lorenzová Jitka: *Skryté kurikulum, stále akruální problém školy a pedagogiky*. *Paidagogos, časopis pro pedagogiky v souvislostech*, 2015 december. <http://www.paidagogos.net/issues/2015/2/article.php?id=2>
- Szabó László Tamás: *A rejtett tanterv*. Budapest: Magvető, 1988.

A nacionalizmus, konzervativizmus, liberalizmus közismert ideológiák. Ellenben ha ezen ideológiák elé a „nyelvi kifejezést illesztjük, már kevésbé csenghetnek ismerősen. Mit jelent a nyelvi nacionalizmus? Hogyan válik a konzervativizmus nyelvivé? Miként működik a nyelvi liberalizmus? Egyáltalán: mik azok a nyelvi ideológiák, és hogyan befolyásolják a nyelvről való gondolkodásunkat?

Az emberek többsége, amikor nyelv-művelői állásfoglalással találkozik, könnyen gondolhatja úgy, hogy a nyelvvédők, nyelvapolók nyelvhelyességi kérdésekkel kapcsolatos értékítéletei objektív tényeken alapulnak. A valóságban azonban ezek a nyelvhelyességi ítéletek többnyire személyes és tudománytalan benyomások tömkelegét alkotják, amik erőteljesen függenek egy-egy nyelvi ideológiától. Úgy is mondhatnánk: ugyanazt a nyelvi formát helyesnek vagy helytelennek, tökéletesen jónak vagy teljesen hibásnak tarthatjuk annak függvényében, hogy melyik nyelvi ideológia szemszögéből vizsgáljuk. Éppen ezért fontos megismerkedni a nyelvi ideológiákkal és tudatában lennünk azoknak, amelyek gyakori kísérői a nyelvről való gondolkodásunknak.

A NYELVHELYESSÉG

A nyelvi ideológiák bemutatása előtt célszerű néhány szót ejteni a nyelv-

helyesség korántsem egyértelmű fogalmáról. A jelenlegi magyar nyelv-művelésben a nyelvhelyesség fogalma azon a felfogáson alapul, mely szerint a nyelvben léteznek olyan nyelvi formák, amelyek eredendően jobbak/helyesebbek vagy rosszabbak/helytelenebbek más nyelvi formáknál. Erre a legkézenfekvőbb példák a *Nyelvművelő kézikönyv* oldalain szerepelnek, ahol az egyes szócikkek (pl. *legkevésbé, platni*) tartalmában gyakran bukkanunk az *igényes, helytelen, pongyola* jelzőkre egy-egy kifejezésre vonatkozóan.

A probléma az, hogy nyelvi formákat nem lehet minősíteni a kontextus figyelembevétel nélkül: egyazon nyelvi elem hasznossága vagy helyessége különböző kontextusokban eltérő lehet. Például az egyetemi órák között minden további nélkül helytálló, ha a hallgató azt mondja a társának: „nem vágom, hogy mi ez a nyelvhelyesség cucc, totál homály”. Ellenben, ha a vizsgán mondja mindezt, akkor nem biztos, hogy célravezető lesz ez a mondat. (Javasolt ekvivalens változat: „a nyelvhelyesség terminusa több kérdést is felvetett bennem, ám maga a fogalom jelentése teljes egészében nem körvonalazódott”).

Ez az eltérés abból fakad, hogy a nyelvnek több funkciója van, és a különféle szituációkban különféle funkciók kerülnek előtérbe. Tehát egy nyelvi forma legfeljebb nem igazán célrave-

